

25. **Zaloga S. J.** D-Day 1944 (2). Utah Beach & the US Airborne Landings. – Oxford: Osprey Publishing Ltd, 2004.
26. **Zaloga S. J.** US Airborne Divisions in the ETO 1944–45. – Oxford: Osprey Publishing Ltd, 2007.

Надійшла до редколегії 21.12.09

УДК 130.1

І. М. Ломачинська
ВМУР оЛ «Україна» (м. Київ)

ФЕНОМЕН КАТОЛИЦЬКОГО РЕЛІГІЙНОГО ЛІДЕРСТВА ТА ЙОГО СОЦІАЛЬНА ЗУМОВЛЕНІСТЬ

Проаналізовано сутнісні особливості католицького релігійного лідерства. Автор досліджує генезу функціональних характеристик католицького релігійного лідерства та його соціальну зумовленість, аналізує місце і роль інституту папства в системі католицької владної ієрархії.

Ключові слова: релігійне лідерство, релігійна ідеологія, інститут папства, пастирське покликання, соціальна доктрина церкви.

Дан анализ сущностных особенностей католического религиозного лидерства. Автор исследует становление функциональных характеристик католического религиозного лидерства и его социальную обусловленность, анализирует место и роль института папства в системе католической властной иерархии.

Ключевые слова: религиозное лидерство, религиозная идеология, институт папства, пастирское призвание, социальная доктрина церкви.

The article is devoted to the analysis of essence features of catholic religious leadership. An author explores development functional descriptions of catholic religious leadership and his social conditionality, analyses a place and role of institute of papacy in the system of catholic imperious hierarchy.

Keywords: religious leadership, religious ideology, institute of papacy, pastor calling, social doctrine of church.

В умовах становлення свідомого незалежного українського суспільства актуальним стає питання осмислення місця і ролі релігійного лідерства в процесі формування моральних, ідеологічних, політичних та соціальних орієнтирів та його владної реалізації. Національна суспільна думка історично орієнтується на православну традицію, певним чином оминаючи проблеми української католицької спільноти, тому проблема реалізації католицького релігійного лідерства заслуговує на особливу увагу.

Метою дослідження є аналіз феномена католицького релігійного лідерства. Мета обумовлює наступні завдання: з'ясування місця і ролі папства в системі католицького релігійного лідерства; осмислення генези католицької ідеології в питанні функціональної спрямованості релігійного лідерства; визначення соціальних чинників, що обумовлюють трансформацію сучасної католицької владної ідеології. Дослідження побудоване на аналізі документів II Ватикансь-

кого собору, богословських творів Августина Аврелія, Григорія Двоєслова, Іринея Ліонського, Іоанна Златоуста, Климента Римського, Папи Лева III, Папи Івана Павла II та широкого кола наукових джерел.

В історії християнської церкви домінанта релігійного лідерства у католицькій традиції протягом значного історичного періоду беззаперечно належала правлячому єпископату на чолі із Папою Римським, тому аналіз сутності папства для усвідомлення феномена католицького релігійного лідерства потребує особливої уваги. Дослідження ролі й значення папства у історії церкви варто розпочати із уточнення офіційної церковної точки зору на поняття «Папа» і «папство». Терміном «Папа» (*гр. papas, лат. papa – батько*) позначають «главу католицької церкви і верховного правителя держави – міста Ватикан» [23, с. 231]. Як зазначає П. Конський, у перші століття християнства ця назва застосовувалася для всіх єпископів, а спочатку – для всіх священників, що користувалися правом благословення. Спочатку єпископ Рима був лише митрополитом Італії, причому його адміністративні повноваження поширювалися тільки на центральну та південну частини Апеннінського півострова [28, с. 284].

Можемо стверджувати, що виникнення інституту папства стало наслідком спроби подолання численної ересі у ранньохристиянській церкві через утвердження загальновизнаного формального лідера із особливими повноваженнями у питаннях віри. Проблема підпорядкування християнської общини певній дисципліні та структурній ієрархії вперше постала у творчості Іринея Ліонського [14]. Зокрема, він підкреслює спадковість апостольської традиції тогочасної церкви, зазначаючи, що церква сприйняла від апостолів та їхніх учнів «віру в єдиного Бога», і, незважаючи на те, що вона розсіяна по всьому світу, вона старанно зберігає традицію, проповідує і передає наступникам: «і навіть найсильніший із наставників церковних не скаже нічого іншого у порівнянні із цим вченням, тому що ніхто із учнів не вищий за свого вчителя» [14, с. 49–50]. В означених ідеях смирення і підкорення духовному учителю Іринеєм Ліонським спирається на поширене у той час «Перше послання до коринфян» Климента Римського [17, с. 395–396], де зазначається, що смирення – основна добродійність, яка веде до божественної досконалості: «будемо, браття, смиренні, відкинувши погорду, самозахоплення та гнів., адже слово святе стверджує: на кого кину свій погляд, – то тільки на сумирного і тихого».

Ідеї Іринея Ліонського про ієрархічну будову церкви активно цитуються більш пізніми представниками богословської думки – Тертуліаном, Кіпріаном, Августином та іншими. Зокрема, як стверджує Е. Радлов, перу Тертуліана належать твори про організацію внутрішнього християнського життя, зокрема у питаннях молитви («*De oratione*»), хрещення («*De baptismo*»), покаяння («*De poenitentia*»), терпіння («*De patientia*»). Зовнішньої християнської дисципліни стосуються твори Тертуліана про видовища («*De spectaculis*») та про ідолопоклонство («*De idolatria*»). Один із найважливіших творів Тертуліана – його апологетичний трактат «*Liber apologeticus*», у якому він веде захист християнства, стверджуючи, що істинність християнства полягає у моральному відродженні людей, які його прийняли. Воно не має політичного характеру, тому не може розглядатись як антиурядова секта [29, с. 22–23].

Серед полемічних трактатів особливе місце у літературному спадку Тертуліана К. Керн відводить трактату проти єретиків «*De praescriptione haereticorum*». Цей трактат тому цікавий у історії християнської писемності, що він вводить у еклезіологію відомий критерій поняття церкви. Єдність церкви Тертуліаном доводиться єдністю переказу, обґрунтування істинності церкви здійснюється ним на основі тези про єдність віри і вчення: Христос послав на проповідь своїх апостолів; вони заснували окремі церкви [16]. Істинність Христового віровчення доводиться тим, що його наслідують апостольські церкви, тобто Христове лідерство знаходить своє пряме втілення у діяльності апостолів, а через них – у ієрархічній структурі церкви.

Як стверджує Е. Ренан, на зорі християнства організація церкви мала п'ять послідовних ступенів розвитку. «Спочатку первинна *ecclesia*, усі члени якої однаково проникнуті духом. Потім – старійшини, чи *presbytery*, набувають у церкві суттєвих поліцейських прав і підкоряють собі церкву. Потім голова старійшин, *episcopes*, підкоряє собі владу старійшин, а відповідно – і права церкви. Потім *episcopes* різних церков листуються між собою і утворюють католицьку, вселенську церкву. Між єпископами є один, римський, очевидно, призначений для великого майбутнього» [24, с. 227].

У ранній церкві прагнення до єпископства виправдовувалося гоніннями на християн, і особливо – їх релігійних лідерів. З часу утвердження християнства як державної релігії зменшується ризик фізичних страждань за віру, і постає питання істинності мотивів, які штовхають християнина на шлях досягнення сану єпископа. Зокрема, у Григорія Двоєслова, єпископа Римського, означена дилема звучить таким чином: «Єпископське служіння є служіння священне; але цієї його святості не тільки не любить, але і зовсім не розуміє той, хто, мріючи тільки про висоту сану, захоплюється таємно думкою, як інші будуть перед ним поклонятися, звеличуючи себе власними похвалами, дихаючи одним честолюбством і у захваті від надлишку всяких прибутків наперед подумує не про складність пастирської праці, а про млість і розкіш серед достатку благ земних» [5].

Починаючи із VII ст. титул «Папа» давався вже тільки римському єпископу: це відображало процес формування вчення католицької (західної) церкви про примат (верховенство) римського єпископату [28, с. 285]. Згідно з цим вченням, Папа є спадкоємцем Святого Петра у римському єпископаті і через це володіє верховенством у церкві [12, с. 458]. В. Задворний підтверджує тезу Е. Ренана, що у епоху утвердження римського єпископату церква була, швидше, духовною общиною, ніж інституційною організацією, адже маючи мало зв'язків зі світом земним, вона не мала потреби і у земних інститутах. Не було проведено ще межі єпископату, не закріплена юрисдикція ухвалами соборів; але духовний авторитет єпископа Рима, як спадкоємця апостола Петра, із самого початку визнав весь християнський світ [13, с. 324].

Новий інститут представництва Папи, уведений у наприкінці IV століття, полягав у призначенні постійних намісників, які керували митрополіями від імені Святого Престолу; їм було надано права самостійного вирішення питань, що не вимагали спеціального звернення до Риму, причому вікаріат давали не конкретним особам, а кафедрам. Влада вікарія простягалася на кілька церковних провінцій і була вищою за владу простого митрополита.

Сардикійський собор 343 р. підтвердив спеціальні судові повноваження єпископа Риму по відношенню до єпископів, дієцезії (епархії) яких не входили до Римської митрополії. Як стверджує П. Конський [28, с. 284], особливого значення це право набуло під час наступу єретиків на Вселенську церкву, коли провінційні єпископи, що постраждали від переслідувань, шукали захисту у Римі. Означене прагнення до утвердження одновладдя може бути зумовлене спробою подолання того релігійного синкретизму, що слугував підґрунтям для формування католицької доктрини. У даному контексті Ф. Хайлер зауважував, що «навіть чи є така форма або такий тип релігії, які не знайшли б собі місця у католицизмі. Історія не знає справжнього аналога подібному релігійному синкретизму.., католицизм – це не одна релігія, а сукупність їх. Адже справедливо вважають апостола Павла батьком католицизму, тому що всякий екуменічний і універсальний дух має у цьому апостолі народів свого першого і найбільшого представника: «Для всіх я зробився всім» (I Кор. 9: 22) – так може сказати католицизм разом із Павлом. Католицизм не досяг повного розвитку та зрілості у четвертому сторіччі, як неодноразово запевняли, але значно пізніше; у східних країнах – у другій половині першого тисячоліття, у західних – тільки в епоху середньовіччя. Саме середньовіччя створило класичні зразки набожності, богослужіння, містики й теології, які живі ще і сьогодні у західному католицизмі» [27, с. 155].

Для усвідомлення порушеної проблеми особливий інтерес становить широкий розвиток учення про поступальний зв'язок інституту папства із Христовим апостольством. Згідно з цим вченням, влада ключів, якими Петро відмикає і замикає небеса, робить його джерелом благодаті та владикою світу, царем царів. В. Задворний стверджує, що Папа Лев Великий бачив основу єдності церкви в інституті спадкоємності влади апостола Петра, якому Христос довірив ключі Небесного Царства: «Хоча священство належить всім єпископам, але не рівною мірою: між апостолами не було рівності, усі вони однаково вибрані, але влада над всіма дана тільки одному. Згідно із цим і між єпископами існує нерівність, бо постановлено, щоб не всякий із них претендував на владу над всією церквою, а щоб кожен керував тільки своєю єпархією. Між ними велике значення мають ті, які поставлені єпископами великих міст, але турбота про всю церкву належить тільки престолу Петра» [13, с. 325].

Хоч думку про нерівність апостолів і верховенство серед них Петра вперше висловив Папа Лев, але сама по собі вона була не нова, про це писали й інші авторитети церкви, наприклад святий Іоанн Златоуст: «Коли називаю Петра, розумію камінь непохитний, скелю нерухому, великого апостола, першого із учнів»; «Петро служив вустами всіх, а інші одинадцять належали, підтверджуючи його слова своєю присутністю», і йому «Христос ввірив стадо своє». Просто і стисло ця думка про значення апостола Петра і його наступників у церкві була виражена святим Амвросієм Медіоланським: «Де Петро, там церква» (цит. за [13, с. 326]).

Через апостола Петра римський єпископ, його наступник, стає пасивним посередником дії благодаті на землі. Вибрана на посаду Папи людина благодаттю апостола втрачає людську свободу, стає знаряддям промислу – отже втрачає і здатність грішити, змінюється зі слабкої людини у непохитну скелю, подібно

своєму небесному прототипу, що став «каменем», на якому збудована Христова церква. Згідно із означеним вченням, Папа є земним втіленням апостола Петра; слова і дії його мають таку силу, неначе вони належали самому Петру [28, с. 297].

Згідно із православною традицією, апостольство у повноті своїх дарів не має свого продовження, зокрема С. Булгаков стверджує, що «римська ідея про апостола Петра як продовження існування в особі Папи є догматичним вимислом, який не має підтвердження» [3, с. 46]. На противагу означеним ідеям православної теологічної думки, представники католицького клерикалізму стверджують, що кожний кандидат на роль Папи наперед приречений Богом у намісники князя апостолів; отже, учинки його узгоджуються із божественним планом, вустами його свідчить сам Бог. Звідси прямо впливає догматична непогіршність Папи. Зокрема Е. Гергей наводить слова святого Франциска де Саля, який вважав, що «церква і Папа – одне ціле». Без Папи немає істинного християнства; Папа необхідний, він – єдиний і винятковий батько християнства. Він володар обітованого, без нього зникає єдність, а значить, і церква. «Природа папської влади – духовна, вона виходить від Бога, тому що всяка суверенність божественна, тому папська влада стоїть вище світської влади [4, с. 9].

Авторитет Папи обґрунтовується також кінцевою метою людського буття. Зокрема, порівнюючи град земний і град небесний, Фома Аквінський вказує: «Служіння цього царства, і тим духовна влада відмінна від мирської, що її довірено не царям земним, але священикам, і особливо первосвященику, наступнику Петра, наміснику Христа, Римському Папі, якому всі государі християнського світу повинні покорятися як самому Господові нашому, Ісусу Христу. Бо тому, хто піклується про кінцеву, надприродну мету, повинні покорятися ті, хто піклується тільки про попередню мету людини, і повинні бути направлені повнотою його влади» (цит. за [19, с. 55]).

Намісник апостола Петра є не тільки середовищем, через яке діє благодать: він розпоряджається її дарами і приводить людину, у нагороду за слухняність, до порятунку. Як зауважує П. Конський, земне «царство Боже», що служить нижнім поверхом небесного, стає підготовчою стадією до нього, побудованою за божественним планом: там Христос панує над святими і праведними, тут править князь апостолів через повноваження і владу, подаровану йому Христом, але не особисто, а через вікарія, тобто римського єпископа, який, таким чином, є носієм всієї влади і всіх повноважень [29, с. 299].

Влада Папи – це вища і юридично повна влада над всією церквою, незалежна від світської влади і розповсюджується не тільки на питання віри і моральності, але й на усе управління церквою. Е. Гергей наводить слова теолога, кардинала і глави угорської церкви Юстініана Шереді, який так сформулював становище про законодавчу, судову і наставницьку владу Папи: «Римський Папа, як зримий глава Храму Христового, милістю Божою здійснює вищу, повну, єдину і безпосередню юрисдикцію над всіма частинами Святої матері – Церкви і над всіма її членами у всіх релігійних, моральних, дисциплінарних питаннях і у справах управління церквою» [4, с. 8].

Папа здійснює верховну законодавчу владу у церкві: Папа (і Вселенський собор) має право видавати закони, обов'язкові для всієї церкви або для її частини, тлумачити їх; змінювати або скасовувати їх дію. Закони, що видавалися со-

борами і Папами із питань церковної дисципліни, називалися канонами. Їх об'єднували у спеціальні канонічні збірки – кодекси канонічного права. Вже Халкидонський собор (450) випустив таку збірку. Середньовічне канонічне право кодифікувало їх у «*Corpus Juris Canonici*» («Зведення юридичних канонів»), що неодноразово перевидавалося.

Папі належить верховна канонічна, апостольська влада у церкві. У питаннях віри і моралі Папа стежить за чистотою віровчення, тобто відкидає псевдовчення, керує розповсюдженням віри (місіонерською діяльністю), скликає вселенські собори католицької церкви, веде їх засідання (особисто або за допомогою уповноважених їм осіб), затверджує їх рішення, переносить або розпускає собори. Догмати соборів із питань віри і моралі оголошуються як основні і непогрішимі для всієї церкви, тобто вони не можуть бути помилковими [12, с. 458].

Папа наділений вищою судовою владою у церкві, тому забороняється звертатися до світського суду із оскарженням вироку, винесеного Папою. В «Истории папства» Е. Гергей стверджує, що «природа папської влади – духовна, вона виходить від Бога, тому що всяка суверенність божественна. Папський суверенітет був джерелом влади європейських християнських ченців; тому Папа стоїть вище світської влади» [4, с. 9].

Е. Ериксон розглядав проблему папства із погляду його відповідності вищій духовній ідентичності, проголошеній церквою. Він зазначає, що всі релігії передбачають, що «найвища ідентичність» пов'язана із великим невідомим; представники різних часів і земель надають цій ідентичності конкретний характер чи образ, із якого позичають ту частину власної ідентичності, яку ми можемо назвати екзистенційною, оскільки вона визначається ставленням кожної душі до факту її існування. У даному контексті ми виключаємо монастирсько-аскетичну техніку, яку розуміємо як спосіб знищення почуття індивідуальної ідентичності, оскільки вона може виявитися сильним випробуванням для наявної ідентичності. У християнстві Вища Ідентичність є специфічною комбінацією Особистого творця, абсолютистської моральної диспозиції і фігури батька, який людяніший на небі, але тоталітарний на землі [30, с. 529]. Ми передбачаємо, що така комбінація поступово збіднювала середньовічну людину, позбавляючи її тієї екзистенційної ідентичності, яку Ериксон, урешті, визнав, у римській католицькій церкві більшою мірою, ніж будь-яка інша церква чи політична організація, змогла перетворити ідеологічну догму у виняткову умову для будь-якої ідентичності на землі. Те, що людина здійснила чи могла здійснити щось погане, щось таке, що може згубити її вічне безсмертне буття, ставить її та її внутрішній стан у повну залежність одне від одного [30, с. 530].

Особливої уваги заслуговує питання канонізації римських пап, яке має давню історію. Канонізація періоду формування католицької церкви ідеологічно виправдана, адже із релігійної точки зору, як зазначає В. Задворний, «це святі: спочатку сповідники і мученики, потім мужні борці за істинну віру перед поширенням у імперії ересі. Це талановиті організатори, що уміли під час хаосу і анархії зміцнювати церковні структури; це теологи, невтомні будівники храмів, письменники і навіть поети» [13, с. 326].

Ураховуючи той факт, що «імена всіх пап внесені у Римський календар, винятком є лише Ліберій, шанований Російською православною церквою як захисник православ'я» [28, с. 297–298], заслуговує на увагу ставлення церкви до святості католицьких пап, і, як наслідок – сакральності їх постатей як релігійних лідерів. Варто зазначити, що православна церква визнає святість римських пап періоду вселенської церкви, зокрема, «сьогодні у російській Церковний календар внесені імена п'ятнадцяти Римських пап, зокрема і засновника Святого Престолу – апостола Петра. І хоча святий Петро у сучасній російській богословській літературі розглядається тільки як апостол, водночас якимось забувається, що він був першим Римським папою, тому літургійно Російська церква пошановувала його саме у цій якості: «Рима ж превеликого ти був першим єпископом, слава і похвала, і церкві, Петрові, утвердження» (29 червня: Мінея. – М., 1711)» [13, с. 327].

Можемо зазначити, що інститут папства в історії католицької церкви розвивався досить суперечливо і неоднозначно, від стрімких злетів епохи становлення церкви, коли посаду папи обіймали особистості, які слугували зразками релігійної духовності, до тривалих падінь, коли після перемоги у боротьбі за владу із державними інституціями глави католицької церкви практично узурпували світську та духовну владу у західноєвропейському суспільстві. Ця узурпація супроводжувалась максимальним самозвеличенням та самозбагаченням, що дискредитували інститут папства та призвела до кризи авторитету церкви у західноєвропейському суспільстві. У даному контексті варто згадати твір Вільяма Оккама «*Opus nonaginta dierum*», у якому він розвинув теорію доктринального авторитету, що відмовляла Папі у будь-якому праві законодавства у питаннях віри. Крім того, Оккам поставив під сумнів роль папства у процесі легітимації різноманітних теологічних доктрин. Як зазначає А. Мак-Грат, «відтак для Папи не було жодного суттєвого способу впоратися із тогочасним розмаїттям поглядів на євхаристію чи успіння Богородиці, або можливості правовим чином ліквідувати розмаїття доктрин, яке розвинулося внаслідок ерозії авторитету папства» [20, с. 27]. Наслідком доктринального розмаїття стали відмінні підходи щодо осмислення природи джерел християнського богослов'я й їх ієрархії та наступні реформаційні рухи й течії. Як наслідок, римський Папа із релігійного лідера західноєвропейського християнського суспільства перетворюється на формального керівника католицької церкви.

Перші радикальні спроби реформації католицького вчення щодо його соціальної спрямованості здійснив Папа Лев XIII (Вінченцо Джоакіно, 1810–1903). У своїй енцикліці «*Rerum Novarum*» він проголошує як основну апостольську ідею служіння церкви в особі її християнських релігійних лідерів найбільш соціально незахищеним верствам християнської спільноти. Він указує, що неможливо вирішити соціальні питання без участі церкви, як «головного хранителя віри й духовних благ», яка проголошує те Євангелійне вчення, яке може покласти кінець соціальній боротьбі, або хоча б зменшити її; тільки вона стверджує, що для досягнення мети необхідно, зберігаючи відповідну міру і ступінь, звертатися за допомогою закону і державної влади [18, с. 47]. Він підкреслює, що наявність поводирів і послідовників є необхідною складовою розвитку будь-якого суспільства: «Як би не змінювались

форми правління у державі, завжди залишається розбіжності і нерівність; суспільство неможливе без подібних розбіжностей. Неможливо обійтися без людей, які б відповідали б за загальні справи, створювали закони, вершили суд, керували народом... Звичайно, вони повинні обіймати особливе становище і користуватись найбільшою увагою» [18, с. 50]. Далі Папа Лев XIII проголошує тезу, визначену ще свого часу Августином Аврелієм, про обов'язок правителя щодо підданих, інтерпретуючи її у соціальному контексті: «Правителі повинні старанно оберігати суспільство і всі його частини..., адже розум і Євангеліє вчать, що метою державного правління має бути не перевага правителя, а благо тих, ким він править. Дар влади – від Бога, і він повинен виявлятися так, як виявляється влада Божа, – із батьківською турботою, яка не тільки керує цілим, але й захищає частини» [18, с. 51]. Соціальна діяльність Папи Лева XIII отримала назву «католицького соціалізму» і стала основою для подальшого реформування католицького соціального вчення.

XX століття виявило себе як століття зневіри й нігілізму, що формувалися у процесі революційних подій у Східній Європі та двох світових воєн. У секуляризованому суспільстві на зміну релігійним моральним ідеалам приходять ідеали прагматизму, проголошені тоталітарними вождями. Як наслідок, у католицькій церкві постала нагальна потреба оновлення ціннісно-орієнтаційної парадигми, із її переосмисленням у бік принципу духовної гуманізації. Зокрема П. Тейяр де Шарден зазначав, що під тиском подій і реалій сьогодення осягнений світ і його продовження, поза сумнівом, знаходяться нині для учнів Євангелія у полі зору зростаючого інтересу. Звідси «гуманістичне оновлення» у релігії, яке виражається у «непереборному сходженні християнського оптимізму. Як же цей оптимізм впливає на наше благочестя? Перш за усе Христос усе більше і більше притягує нас до Себе як Путівник і як Цар, так само як Спокутник світу. Функції оживлення і, звичайно ж, очищення, хоча і вважаються ще незалежними, але вже бачаться нашому серцю як еквіполентні та пов'язані між собою» [25, с. 190]. Тобто зміни основних акцентів при осягненні сутності Месії як духовного лідера та визначених ним шляхів духовного вдосконалення віруючих призвели до переосмислення основних завдань єпископату у його місійній діяльності.

Першу спробу повернення авторитету католицької церкви й утвердження її єпископату як духовних лідерів суспільства здійснили її представники на II Ватиканському соборі, на якому одним із основних проголошено душпастирський принцип, тобто відкритість Церкви на проблеми та потреби сучасної людини. Ці документи лягли в основу пастирського богослов'я сучасної католицької церкви.

Як було зазначено у Декреті «Про пастирський уряд єпископів», у духовній ієрархії церкви чільне місце визначається за єпископатом: «Єпископи, також поставлені Святим Духом, наступають на місце апостолів як пастирі душ, і разом із Найвищим Архієреєм та під його владою є послані для увіковічення діла Христа» [9, с. 211]. Визначаючи роль і місце єпископату у житті церковної спільноти, підкреслюється ідея їх пастирського служіння: «У виконванні уряду батька і пастиря, нехай єпископи будуть посеред своїх, як ті що служать;... справжні батьки, що відзначаються духом любові й старання про всіх, чий владі, даній із Божої волі, всі із вдячністю підкоряються» [9, с. 221–222].

Сутність єпископського служіння здійснюється через плекання «священницьких та чернечих покликань, маючи окреме старання про покликання місійні» [9, с. 222]. Проблема пастирського покликання є ключовою у пастирському богослов'ї, тому заслуговує на особливу увагу.

Як зазначає К. Керн, католицькою церквою розрізняється внутрішнє покликання («*vocatio interna*») і покликання зовнішнє («*vocatio externa*»). Під першим повинне бути визнано «певне внутрішнє устремління, настроєність душі, внутрішній голос, що кличе людину до іншого життя, ніж звичайне мирське; покликання ж «зовнішнє» є, ймовірно, певний зовнішній поштовх, як зустріч із духовною особистістю, яка здатна перевернути усе життя людини, або у певній критичній ситуації..., яка раптово змінюють всю лінію життя» [16]. В осмисленні проблеми покликання до духовного служіння Римська церква спирається на ідеї Августина Аврелія, який визначив покликання зовнішнє і внутрішнє, віддавши перевагу покликанню зовнішньому – Божому: «Оскільки ми не можемо хотіти, якщо не будемо покликаними; і коли після покликання захочемо, не достатня наша воля і наше прагнення, крім як, якщо Бог і сили дасть тим, хто прагне, і приведе туди, куди закликає. Отже, ясно, що не від охочого, не від того, що трудиться але від усе милостивого Бога (Рим. 9, 16) відбувається те, що ми робимо добро – усе це сказано цілком вірно. Проте мало я тоді розглядав саме покликання – те, яке відбувається згідно з наміром Божим: бо воно, це покликання, є таким не для всіх званих, а тільки для обраних». Зазначити, що до II Ватиканського собору поняття «покликання» стосувалося, насамперед, священства та релігійного життя. Собор розширив це бачення, зокрема, священницьке й чернече покликання зберегло свій особливий характер і свою значимість як харизматична сутність таїнства релігійного життя. Але водночас Собор дійшов до розуміння загальної участі всіх віруючих у потрійному покликанні Христа – пророчому, священницькому і царському; а також зосередив увагу на покликанні до святості. А це, у свою чергу, як вказує Іоанн Павло II, «призвело до того, що кожне життєве покликання – як звичайної людини, і як християнина – почало відповідати євангельському заклику Христа «Йди за Мною». Послідовником Ісуса можна ставати по-різному, не тільки несучи слово про есхатологічне царство правди і любові, але також прагнучи змінити сучасну дійсність у душі Євангелія. Це й стало основою апостольства мирян, яке не можна виокремити від сутності християнського покликання» [22, с. 254]. Основні принципи апостольства мирян затверджені Декретом «Про апостолят мирян» [7], і, відповідно, є наступними: християнське покликання, підтвержене через хрещення та миропомазання; безпосередня участь у священницькій службі. Основним завданням апостоляту є наповнення загальнолюдської культури християнськими моральними цінностями і правильне застосування християнських засад до проблем сучасного світу. Таким чином, реалізується інтегративна функція сучасного католицького релігійного лідерства.

У сучасній католицькій церкві активно розвивається теоретична база пастирської педагогіки, окремі представники якої через свій власний досвід прагнуть відродити духовний зміст інституту священства як своєї школи релігійного лідерства. Зокрема, Фома Філіп підкреслює особливу роль священника у церкві як її релігійного лідера, акцентуючи увагу на таких його основних функціях,

як літургійно-богословська, організаційна, психологічної і соціальної підтримки та комунікативна: «Священик повинен насамперед охороняти і, я б сказав, освячувати саму особу (християнина) через прямий і особистий зв'язок із Духом Святим... Він повинен розрізняти обов'язки лікаря, психолога, помічника, директора не заради того, щоб протиставити їх один одному, а для того, щоб усі їх з'єднати у собі і на соціальному рівні і у повсякденному спілкуванні» [26, с. 14–15].

Зміна соціальних та політичних умов життя Церкви призводить до усвідомлення її релігійними лідерами необхідності модернізації основних принципів своєї діяльності на вимогу часу, але за умови збереження основних принципів християнської духовності. Як зазначає О. Назарко, існує «три засадничі речі, що ними повинен відзначатися сучасний священик, а це: святість, наука і діяльність, пристосована до наших часів» [21, с. 14], тобто, окрім традиційних літургійно-богословської та організаційної функцій, у діяльності сучасного пастора має бути присутня функція пропаганди знань (і не лише богословських), адже, як зауважує означений автор, проблемою сучасного духовенства є те, що воно не читає богословських творів, а «священик, який із лінивства не поглиблює свого знання – грішить» [21, с. 15]. Також О. Назарко у діяльності католицького священика виділяє функцію соціальної активності, зазначаючи, що «сучасна католицька церква не обмежує діяльність священика межами свого приходу, адже священик не може обмежувати своєї душпастирської діяльності тільки до церкви, або «до євхаристії». Вихід із євхаристії розуміємо не тільки простірно, але і якісно, себто трактування вірних не абстрактно, але у зв'язку із їх життям – суспільним, культурним і публічним» [21, с. 16]. Зміст психологічної функції, окресленої свого часу Іоанном Златоустом у праці «Про священство» [15, с. 112], у сучасних умовах значно розширюється, включаючи PR-програму (як здатність до активної співпраці з громадськістю), адже сучасний пастир повинен також володіти знаннями людської психіки, особливостей поведінки людини у натовпі та вміння ним керувати: «Сучасний душпастир мусить розуміти модерну людину, знати її психіку, її потреби й труднощі та до них пристосовувати вміло форми свого поступування всюди: у своєму домі, у парафіяльній канцелярії, у церкві, на проповідниці, у сповідальниці, у школі, у фабриці, на мітингах і вічах, ідучи всюди й завжди за потребою і рівнем часу, але пронизуючи їх духом надприродної віри і любов'ю Христа» [21, с. 17].

Для забезпечення виконання місіонерської функції та виховання навичок християнської пропаганди у обов'язках священиків, як релігійних лідерів своїх громад, особливого значення набуває питання християнського виховання серед молоді – членів цієї громади. Зокрема, як стверджується у Декларації «Про християнське виховання», «діти й молодь мають право на те, щоб бути заохочуваними до правильної оцінки моральних вартостей та їх особистого сприймання, а також до щораз досконалішого пізнання і любові Бога... Тому цей Священний собор нагадує душпастирям на тяжкий обов'язок так усе налаштовувати, щоб таким християнським вихованням могли користуватися всі вірні, а передовсім молодь, що є надією Церкви» [6, с. 290].

На відміну від православної традиції, де лише вимальовуються спроби подолання певної межі між діяльністю церковної ієрархії і подвижництвом хри-

стіянських релігійних лідерів, у католицтві питання соціальної діяльності церкви стає предметом глибокого дослідження, і проблема релігійного лідерства, пов'язана із забезпеченням його комунікативної функції, набуває особливого значення. Згідно з оновленою доктриною сучасної католицької церкви, у Декреті «Про місійну діяльність Церкви» [8] зазначається, що вона (тобто церква) має плекати у своєму лоні таких релігійних лідерів, які здатні активно проповідувати Євангельське вчення. Виховання у молодому поколінні лідерських навичок та здатності до духовного служіння має стати суспільним обов'язком католицької громади, тому у Декреті «Про священницький вишкіл» вказано, що «учителі та всі, хто... дбають про вишкіл дітей і молоді, передовсім же католицькі товариства, нехай стараються так вишколювати повірену собі молодь, щоб могла вона пізнати своє Боже покликання та піти за ним» [10, с. 267].

Таким чином, можемо зазначити, що католицька ідея релігійного лідерства обумовлена ієрархічною будовою церкви і базується на вченні про поступальний зв'язок інституту папства з Христовим апостольством, де інститут папства розглядається в контексті його відповідності вищій духовній ідентичності, проголошеній церквою. В сучасному католицькому релігійному лідерстві змінюється його функціональна спрямованість у напрямі актуалізації соціальних домінант.

Бібліографічні посилання

1. **Августин Аврелий.** О свободе воли [Электронный ресурс] / Августин Аврелий. – Режим доступа: <http://www.lib.ru/HRISTIAN/AWRELIJ/swoboda.txt>.
2. Большой энциклопедический словарь: философия, социология, религия, эзотеризм, полит-экономика / [Главн. науч. ред. и сост. С. Ю. Солодовников]. – Мн.: МФЦП, 2002. – 1008 с.
3. **Булгаков С. Н.** Православие. Очерки учения православной церкви / С. Булгаков. – К.: Лыбидь, 1991. – 238 с.
4. **Гергей Е.** История папства / Е. Гергей [Пер. с венг.] – М.: Республика, 1996. – 463 с.
5. **Григорий Двоеслов.** О пастырском служении [Электронный ресурс] / Григорий Двоеслов. – Режим доступа: http://www.orthlib.ru/JMP/77_11/30.html.
6. Декларация про християнське виховання // Документи другого Ватиканського собору: Конституції, декрети, декларації. – Львів: Монастир Монахів Студійського уставу, Видавничий дім «Свічадо», 1996. – С. 287–305.
7. Декрет про апостолят мирян // Документи другого Ватиканського собору: Конституції, декрети, декларації. – Львів: Монастир Монахів Студійського уставу, Видавничий дім «Свічадо», 1996. – С. 333–375.
8. Декрет про місійну діяльність Церкви // Документи другого Ватиканського собору: Конституції, декрети, декларації. – Львів: Монастир Монахів Студійського уставу, Видавничий дім «Свічадо», 1996. – С. 393–449.
9. Декрет про пастирський уряд єпископів у Церкві // Документи другого Ватиканського собору: Конституції, декрети, декларації. – Львів: Монастир Монахів Студійського уставу, Видавничий дім «Свічадо», 1996. – С. 211–248.
10. Декрет про священницький вишкіл // Документи другого Ватиканського собору: Конституції, декрети, декларації. – Львів: Монастир Монахів Студійського уставу, Видавничий дім «Свічадо», 1996. – С. 265–287.
11. Декрет про служіння і життя пресвітерів // Документи другого Ватиканського собору: Конституції, декрети, декларації. – Львів: Монастир Монахів Студійського уставу, Видавничий дім «Свічадо», 1996. – С. 449–499.
12. Духовность / В. С. Дудик [гл. ред.] : в 2 кн. – К.: Европейская энциклопедия, 2008. – Кн. 1.

13. **Задворный В.** История римских пап от святого Петра до святого Симплиция / В. Задворный. – М.: Изд. Колледжа католической теологии имени святого Фомы Аквинского, 1995. – 345 с.
14. **Иринеи Лионский.** Обличение и опровержение лжеименного знания / Иринеи Лионский // Творения. — М.: Паломник; Благовест, 1996. – С. 49–52.
15. **Йоан Золотоустий.** Про священство / Йоан Золотоустий. – Л.: Монастир Монахів Студійського Уставу. Видавничий відділ «Свічадо», 2001. – 156 с. – («Джерела Християнського Сходу»; Золотий вік Патристики IV–V ст.).
16. **Керн К.** Православное богословское служение [Электронный ресурс] / К. Керн. – Режим доступа: <http://www.klikovo.ru/db/book/msg/1181-1187>.
17. **Климент Римский.** Святого Климента, епископа Римского, к Коринфянам послание первое // Писания мужей апостольских. – Рига: Латвийской Библиейское Общество, 1994. – С. 95–148, 395–399.
18. **Лев XIII.** Regum Novarum. / Лев XIII // Антология мировой политической мысли : в 5 т. / Нац. общ.-науч. фонд Академии полит. наук; Рук. проекта Г. Ю. Семьгин. – М.: Мысль, 1997. – Т. 2. Зарубежная политическая мысль XX в. – С. 42–57.
19. **Лобье П.** Три града. Социальное учение христианства / П. Лобье; [Л. А. Торчинский (пер. с фр.) Сергей Аверинцев (предисл.)]. – СПб.: Алетейя, 2001. – 413 с.
20. **Мак-Грат А.** Інтелектуальні витоки європейської реформації / А. Мак-Грат; [пер. з англ. М. Климчука і Т. Цимбала]. – К.: Ніка-Центр, 2008. – 344 с.
21. **Назарко О.** Царське священство: проблеми життя і праці священника / О. Назарко. – Рим: Вид-во О. О. Василян, 1969. – 202 с.
22. Послання Папи Івана Павла II. – Львів: Літопис, 2001. – 288 с.
23. Релігієзнавчий словник / [За ред. професорів А. Колодного і Б. Любовика]. – К.: Четверта хвиля, 1996. – 392 с.
24. **Ренан Э.** Марк Аврелий и конец античного мира. / Э. Ренан. – М.: Терра, 1991. – 349 с.
25. **Тейяр де Шарден П.** Божественная среда / П. Тейяр де Шарден; [О. Вайнер, Я. Кротов, З. Масленникова (Пер. с франц.); прот. Александр Мень (Вст. ст.)]. – М.: Ренессанс, СП «ИВО-Сид», 1992. – 311 с.
26. **Тома Филипп.** Ты дорог в очах моих: размышления священника / Тома Филипп. – М.: МНПП «Гендальф», 1994. – 160 с.
27. **Хайлер Ф.** Религиозно-историческое значение Лютера / Ф. Хайлер // Социо-логос: Пер. с англ., нем., франц. / Сост., общ. ред. и предисл. В. В. Винокурова, А. Ф. Филиппова. – М.: Прогресс, 1991. – С.153–171.
28. Христианство: Энциклопедический словарь : в 3 т. – М.: Большая Российская энциклопедия, 1995. – Т. 2. – 671 с.
29. Христианство: Энциклопедический словарь : в 3 т. – М.: Большая Российская энциклопедия, 1995. – Т. 3. – 671 с.
30. **Эриксон Э.** Идентичность. Теоретическая интерлюдия / Э. Эриксон // Психология самосознания. Хрестоматия. – Самара: Изд. Дом «БАХРАХ»; М., 2007. – С. 493–534.

Надійшла до редколегії 29.12.09

УДК 172

Е. Н. Луценко

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара

ЭТИЧЕСКИЕ ИДЕИ С. БУЛГАКОВА

© Луценко Е. Н., 2010